

Оксана Маркевич,

к. і. н., доцентка кафедри всесвітньої історії

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

ОБІГ ПОЛЬСЬКОЇ МОНЕТИ ПІСЛЯ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Інкорпорація захоплених територія – складний і тривалий процес, який серед іншого вимагає значних фінансових розрахунків, гнучкості / жорстокості у прийнятті стратегічних рішень. Після поділів Речі Посполитої Російська імперія захопила території, які у економічному та політичному відношеннях були розвиненішими порівняно з її внутрішніми губерніями. Особливо це стосується функціонування грошової системи, яка перебувала на стадії формування, тоді як у Речі Посполитій в її основі лежав срібний стандарт і прусська одиниця ваги, вона вважалася більш раціонально організованою. В Російській імперії срібний рубль ще не отримав статусу основної одиниці обрахунку, а грошова система в імперії в цілому була вразливою через надлишок асигнацій – паперових грошових знаків [1; 10, с. 155]. Тим не менше окрім економічних питань виникали політичні – наскільки було доцільно дозволити населенню використовувати польські гроші, як це могло вплинути на утвердження нової політичної влади в регіонах. Завдання нашої розвідки полягає у висвітленні законодавства, яке регулювало обіг польської монети після поділів Речі Посполитої на захоплених Російською імперією територіях.

Після першого поділу Речі Посполитої Російська імперія стикнулася з проблемою обігу польських монет. Одним з перших указів був дозвіл на вільний паралельний їх обіг з російською монетою, однак в середовищі прихильників швидкої інтеграції обговорювалися ідеї про перехід на російську систему до 1 січня 1773 р. Саме такі амбітні плани виходили від графа Чернишова і були оприлюднені указом від 9 листопада 1772 р. Однак Катерина II власноручно виправила дату і продовжила вільне використання грошової одиниці Речі Посполитої на захоплених територіях до 1 січня 1774 р. [2]. Дозволявся також обіг іноземних золотих монет, оскільки йшла мова про вигоду для держаної скарбниці. Ввіз золота позитивно

впливав на фінанси імперії, а крім того іноземні монети обкладалися додатковим податком.

Другий і третій поділи Речі Посполитої ще більше загострили питання їх використання населенням, оскільки держава зникла з політичної карти світу, тому для Російської імперії було важливо чимшвидше включити приєднані території у фінансовий, політичний, економічний та військовий виміри. Польські монети мали зникнути з обігу, але всупереч всім очікуванням вона (монета) лежала у скринях, наче чекаючи слушної нагоди зайняти попереднє місце в торговельному обороті. Монет у населення було багато і це дошкуляло місцевій та центральній владі. Фактично те, що населення довго не обмінювало їх може свідчити одним з факторів, що магнати і шляхта вірили у відродженні Польщі, а тому не поспішали поспіхом збувати монету.

Катерина II планувала швидко вилучити з обігу польські мідні трояки та гроші ще 1796 р., однак владі не вдалося досягти очікуваного результату. 1798 р. у Києві була створена Комісія про сплату боргу князя Олександра Любомирського – 4680 руб. 26 коп., яку боржник просив сплатити польською монетою з розрахунку, який вона мала за часів Речі Посполитої. Сенат дав дозвіл на оплату боргів, зауваживши, що в подальшому кращим варіантом буде переплавити мідні монети на посуд та інші господарські приладдя, як це зробила Ізабела Любомирська [3, с. 660].

21 вересня 1799 р. генерал-губернатор І. В. Гудович отримав наказ вилучені польські монети відправляти у Московський монетний двір, де вони мали використовуватись як сировина для карбування імперської монети. Як виявилось, для державної скарбниці це було дороговартісним проектом. Розібратись у раціональності цього рішення доручили дійсному таємному раднику Державіну та президенту Берг-колегії, дійсному таємному раднику Соймонову. Для експертизи якості монети і для прийняття остаточного рішення було зібрано 185 одиниць монет трояків та 565 грошей. В результаті виявилось, що дрібна польська монета чеканилася з червоної міді без домішок інших благородних металів, а тому державі не вигідно відправляти її в Петербург. Пропонувалося інше рішення – скуповувати на вагу міді і переплавляти на місці. Остаточну крапку в цій ініціативі поставили 28

травня 1801 р., коли київський губернатор отримав наказ всі зібрані до цього монети (в тому числі О. Любомирського – *М.О.*) переплавити і продати з публічних торгів вартістю 20 руб. за пуд металу. Також ще раз підкреслювалась заборона обігу польської монети, а населення мало чимшвидше збути «дзвінки» державі по 16 руб. за пуд. Виконання рішень покладалось на начальників Мінської, Волинської, Подільської, Київської, Малоросійської, Новоросійської, Білоруської, Лифляндської, Естляндської та Курляндської губерній [3, с. 661-662].

Ще один виклик, з яким зіткнулась центральна влада – розрахунок розміру штрафів за Литовськими статутами у губерніях, де вони продовжували діяти (детальніше про дію Литовських статутів у губерніях Правобережної України див. [9]). Лише 16 лютого 1825 р. Державна рада дійшла висновку про переведення згадуваних в Литовських статутах штрафів на російський срібний рубль. Копа в розрахунку становила 1 рубль 20 коп., рубль – рубль, грош – дві копійки, два денежка – копійка, пенязь – ловушка. Міністерство фінансів щорічно мало оновлювати курс [6]. Вище зазначене правило було підтверджено указом від 18 лютого 1831 р. В той же час курс залишався незмінним [8].

В окремих випадках влада Російської імперії була лояльна щодо обігу іноземних монет. Зокрема, на законодавчому рівні у губерніях Курлянській та Лифляндській, які мали розвинену морську торгівлю, дозволявся вільний обіг іноземних дрібних монет, а також золотих польських [5]. Талерами та дукатами дозволялась навіть сплата податків [4]. Таким чином влада визнавала, що обіг російської монети тут мізерно незначний. Але цей виняток не стосувався монет колишньої Речі Посполитої, оскільки йшлося не про економіку, а про політику. 1828 р. влада вчергове переглянула монетарну політику і заборонила ввозити в імперію дрібну низькопробну монету морем і сухоходом через західні та Остзейські губернії і, знову, за винятком польської золотої, а турецької золотої монети лише в Бессарабії [7].

Отже, захопивши території Речі Посполитої верховна влада Російської імперії мала якнайшвидше вирішити питання обігу польських монет. Це було одним з стратегічних завдань і вимагало жорсткості рішень. Якщо з дією Литовських статутів, польською мовою судочинства, назвами польських посад влада ще могла

миритися, то це питання мало бути вирішене чимшвидше. Захоплені території мали інтегруватися в нові реалії, а ходіння колишніх грошей та повсякденне їх використання цьому мало сприяло. Разом з тим, гостро відчувалася нестача дрібних монет, особливо в Остзейських губерніях, які вели жваву морську торгівлю. Саме тому влада вдавалась до винятків – на цих захоплених територія порівняно найдовше дозволялося використовувати іноземні монети – срібні та золоті, а от що дрібних мідних, то влада неухильно дотримувалася політики їх повного вилучення у населення. Окрім того, поступово реалізовувався проект з'єднання монетного ринку приєднаних територій з імперським. Ще одним специфічним завданням було переведення з розрахунку штрафів за Литовськими статутами у тих губерніях, де вони продовжували діяти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Котляр М.Ф. Грошовий обіг в Україні 14-19 століть. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д. Київ: Голова редакційної колегії В. Смолій 2004. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Groshovy_obig
2. Повне зібрання законів Російської імперії (далі ПЗЗ РІ). Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 19. № 13 903. С. 624.
3. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 26. № 19 891. С. 660-662.
4. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 30. № 23 576. С. 906.
5. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 32. № 25 484. С. 688.
6. ПЗЗ РІ. Зібрання. 1-ше. Санкт-Петербург, 1830. Т. 40. № 30 230. С. 69.
7. ПЗЗ РІ. Зібрання. 2-ге. Санкт-Петербург, 1830. Т. 3. № 1721. С. 44.
8. ПЗЗ РІ. Зібрання. 2-ге. Санкт-Петербург, 1831. Т. 6 (1831): Частина 1. № 4 366. С. 168.
9. Шевчук А. В. Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.). Житомир: Видавець Євенок О. О. 2022. 580 с.
10. Шуст Р. М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Знання, 2009. 376 с.